

SPREMNOST NA RAZLIČITOST

Različitosne kompetencije studentica i studenata
zdravstvenih profesija Sveučilišta u Rijeci

DOC. DR. SC. IGOR ETEROVIĆ

uniri

UNIRI PROJEKTI MLADIH
ZNAISTVENIKA 2022

Različitosne kompetencije – od normativne potrebe do nastavne nužnosti

Doc. dr. sc. Igor Eterović

Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet

5. Lipnja 2023., Rijeka

Kontekst – UNIRI projekt

- UNIRI PROJEKTI MLADIH ZNANSTVENIKA 2022 (uniri-mladi-biomed-22-12)
„Spremnost na različitost: različitosne kompetencije studentica i studenata zdravstvenih profesija Sveučilišta u Rijeci” (voditelj: doc. dr. sc. R. Doričić)
- Polazišta:
 - Osiguranje **jednake dostupnosti zdravstvene zaštite** jedan je od najvažnijih aspekata društva različitosti.
 - Postoje **nejednakosti u pružanju zdravstvene zaštite za različite ranjive skupine** u društvu: migrantima, pacijentima koji pripadaju različitim kulturološkim ili religijskim skupinama i pripadnicima seksualnih i rodni manjina.
 - S ciljem poboljšanja dostupnosti zdravstvene zaštite ranjivih skupina predložen je **koncept različitostne kompetencije** – koji bi omogućio osiguranje zdravstvene zaštite prilagođene potrebama pojedinca.
- Ciljevi:
 - • **ispitati razinu različitostnih kompetencija studenata** Medicinskog fakulteta i Fakulteta zdravstvenih studija u Rijeci u odnosu prema pripadnicima triju ranjivih skupina u sustavu zdravstvene zaštite: jezičnih i vjerskih manjina te spolnih i rodni manjina;
 - • **kreirati smjernice** s ciljem unapređenja različitostnih kompetencija studenata prema spomenutim ranjivim skupinama u sklopu nastavnog procesa i studentskih projektnih aktivnosti.

Globalizacija i multikulturalizam kao danost i osnovne implikacije

- **Globalizacija** – svijet kao „globalno selo” – neminovnost susreta s Drugim i Drugošću – u različitim smislevima i dimenzijama (migracije i njihova dinamika)
- Prvenstveno susret s različitim kulturama – suvremena društva kao **multikulturalna** društva (Alizadeh – Chavan 2015)
- Djelovanje nužno uključuje:
 - Potrebu **proširenja moralnih horizonata** izvan uske moralnosti jedne uže zajednice ili grupe
 - → preduvjet: **upozna(va)ti različite vrijednosti, norme i kulturno civilizacijske odrednice** kao dio kulturne perspektive u širem smislu
- Osnovne **reperkusije u** npr. **socijalnoj i zdravstvenoj politici** – ranjive skupine!

Ranjive skupine u zdravstvu

- **Bioetika** i suvremena **medicinska etika** ukazuju da **ranjivost** i dramatika posljedica neuvažavanja komponenti potencijalne ranjivosti kod nekih skupina **posebno snažno se odražava u zdravstvu**
- → potrebno birati (i raditi na onim sadržajima) „unutar kojih dolaze do izražaja znanstveni pristupi i znanja, vrijednosti, politička i druga uvjerenja, odgojne i obrazovne te druge kulturne komponente u odnosu prema životu, zdravlju, bolesti, patnji, umiranju, smrti te tehnološkim postignućima čija je svrha biti u službi bolesnog čovjeka” (Gosić 2011: 9) - primjer romske populacije (v. Gosić 2011: 153–196)
- → „Kao jedna od najkritičnijih industrija, zdravstveni sektor trebao bi biti dobro opremljen za rješavanje rastuće raznolikosti među pacijentima jer mora pružiti jednako kvalitetnu skrb pacijentima iz svih kulturnih sredina.” (Alizadeh – Chavan 2015: e117)

Ideja kulturalne kompetencije kao mogući put

- **Poznavanje kulturalnih posebnosti** pacijenata kao **potreba adekvatne zdravstvene skrbi**: „Neistražene ili pogrešno shvaćene sociokulturne razlike između pacijenata i liječnika mogu dovesti do nezadovoljstva pacijenata, lošeg pridržavanja liječenja i loših zdravstvenih ishoda. U nastojanju da se zdravstvenim radnicima pruže znanja i vještine za učinkovitu skrb o različitim populacijama, pojavio se obrazovni pokret u ‘međukulturalnoj skrbi’.” Weissman et al. 2005: 1058)
- **Ideja „kulturalne kompetencije”** = „sposobnost razumijevanja, uvažavanja i interakcije s ljudima iz kultura ili sustava vjerovanja koji se razlikuju od vlastitog” (prema Chun et al. 2021: 279)

Svijest i promocija poštivanja i uvažanja različitosti kao komplementarne jednakosti

Ova svijest je sve veća i razvijenija, barem na deklarativnoj i proklamativnoj razini, s obzirom da je prisutna u rzanim dimenzijama javnog diskursa:

- (Znanstveno) **izdavaštvo** – Springer Nature Group – strategija „Diversity, Equity and Inclusion” [„Različitost, Jednakost i Inkluzija”]: „Raznolikost, jednakost i uključenost (DEI) jedan su od naših najvećih strateških prioriteta i naš pristup ima dva glavna toka: interni fokus na DEI unutar naše organizacije i vanjski pogled, rad s istraživačkim, obrazovnim i profesionalnim zajednicama kojih smo dio.” (Springer Nature 2023)
- Javni **aktivizam** – dobrotvorna organizacija Nuffield Trust – naglasaka na DEI u području zdravstva: „Misija Nuffield Trusta je pružiti dokaze za bolju zdravstvenu skrb. Kako bismo bili učinkoviti, naš rad mora priznati i razumjeti različite poglede i potrebe koje čine cjelinu. Kao istraživačka organizacija u zdravstvenom sektoru, svjesni smo vlastite uloge u održavanju strukturalnih nejednakosti i poduzimamo korake za proširenje i diverzifikaciju zajednica i organizacija s kojima radimo i od kojih učimo.” (Nuffield Trust 2023)
- Obrazovanje i **edukacija**: „Dostupnost obrazovanja, osiguravanje jednakih mogućnosti za sve, briga za ranjive i podzastupljene skupine, promicanje različitosti, uključenosti i dostojanstva svake osobe temeljna su načela koja, uz naglašenu akademsku čestitost i javnu odgovornost, povećavaju autentičnu kvalitetu istraživačkog i obrazovnog rada i doprinose pravednosti u društvu.” (prema: Sveučilište u Rijeci 2023)

Čemu toliko o različitosti?

- Je li ekspliciranje različitosti njeno determiniranje u negativnom smislu – svojevrsno **etiketiranje**, umjesto realne inkluzije koja će uzimati kao bazičnu i osnovnu samo jednakost?
 - Opasnost svakako postoji, no ponekad neke različitosti možda bolje jasno determinirati s obzirom na prirodu vulnerabilnosti nekih skupina te je to možda jedini put za probijanje do zadovoljenja jednakosti prava? → **PRAVEDNOST**
- Je li diskusija o različitosti često možda otišla predaleko i postalo oblik trenda i **pomodarstva** koje se „prodaje” kao tobožnja sloboda u obličju „prava na individualnost”?
 - Svakako devijacije shvaćanja slobode i autonomije postoje (v. Gaylin – Jennings 1996), međutim zadaća je intelektualaca, napose u visokom školstvu diferencirati i jasno upućivati na te devijacije i manipulacije! → **ETIČNOST**
- Je li ponekad ostavljanje nekih stvari neekspliciranih te ukorporiranih u društvo institutom **tabua** snažniji i **jasniji model prave inkluzije** i prihvaćanja – tj. uzimanja kao prihvatljivog (iako prešutno)?
 - Ponekad sigurno jest (antičke civilizacije i brojne religije krcate su primjenama tabua), međutim ostaje otvoreno pitanje što ako postoji otvorena agresija, otpor ili napad na pojedine različitosti – napose u svijetu koji je predinamičan i prebrzo se mijenja pa ne dopušta inkorporaciju Drugosti na postepen način? → **TOLERANCIJA**

Pravednost: politički liberalizam kao nužnost za osiguranje jednakosti?

- U suvremenom svijetu različitosti evidentan je i **politički pluralizam**, koji da bi društvo funkcioniralo mora imati neki mehanizam osiguravanja pravednosti kao okosnice njegove funkcionalnosti
- Rawls (v. npr. 2003) daje smjernice i viziju osiguravanja društva pravednosti:
 - „**Društvo kao pošten sustav kooperacije**”: fundamentalna ideja je ona društva kao „poštenog sustava socijalne kooperacije kroz vrijeme od jedne generacije na sljedeću” (Rawls 2001: 5), pri čemu socijalna kooperacija ima tri svojstva:
 - „[R]azličita je od puke socijalno koordinirane aktivnosti [...]. [U]ključuje ideju poštenih uvjeta kooperacije: to su uvjeti koje svaki sudionik može razumno prihvatiti [...]. [U]ključuje ideju razumne prednosti ili dobra svakog sudionika.” (Rawls 2001: 6)
 - **Originalna pozicija** (veo neznanja) i **razumni pluralizam**: „U originalnoj poziciji, strankama nije dopušteno znati socijalne pozicije ili posebne sveobuhvatne doktrine osoba koje predstavljaju. One također ne znaju rasu ili etničku grupu, spol ili različite urođene postavke osobe poput snage ili inteligencije [...].” (Rawls 2001: 15)
 - **Reflektivni ekvilibrij** kao metoda usuglašavanja: u dobro uređenom društvu „ne samo da postoji javno gledište, već je to gledište međusobno prepoznato kao potvrđeno od njih u potpunom reflektivnom ekvilibriju” (Rawls 2001: 31)
 - **Preklapajući konsenzus**: politička koncepcija koja „je podržana razumnim, iako suprotstavljenim religioznim, filozofskim i moralnim doktrinama koje dobivaju značajni korpus pristalica i ustraju kroz vrijeme od generacije do generacije.” (Rawls 2001: 32)

Etičnost: eksplicitno uvažavanje različitosti kao obrana dostojanstva?

- **Vrijednosti** = pojmovi koje koristimo za objašnjenje onoga **što nam je važno**. One artikuliraju, tj. iskazuju dobro kojemu težimo. Vrijednosti otkrivaju značajke u našem svakodnevnom svijetu kojima pripisujemo posebnu važnost; vrijednosti su povezane s činom **vrednovanja**, a bez **subjekta** koji vrednuje ne može postojati ništa što bi se nazvalo vrijednošću. (Ogletree 2004)
- → naš **identitet** je vezan za osobni sustav vrijednosti → **dostojanstvo** pojedinca ovisi o poštovanju (napose najvažnijih) vrijednosti: „Moralne vrijednosti uživaju prvenstvo unutar vrijednosnog polja zato što one identificiraju temeljna mjesta vrednujućeg iskustva – a to su vrednujući subjekti u odnosu.” (Ogletree 2004: 2541)
- Moralne vrijednosti obično pretresamo u terminima **prava i dužnosti** - upravo su zbog moralnih vrijednosti temeljna prava i dužnosti obvezujuće
 - Prava = potraživanja koje drugi opravdano traže od nas
 - Dužnosti = sastoje se od obveza i zabrana
 - Obveze = ono što moramo činiti bez obzira na ostale naše ciljeve
 - Zabrane = ono što ne smijemo činiti neovisno o širim ciljevima
- → **Poštivanje različitosti** u smislu postojanja onih **vrijednosti koje bitno određuju identitet** pojedinca ne samo da je **osobno pravo pojedinca** koje ima, već je i pozitivna **dužnost (obveza) svih ostalih da je priznaju i ispoštuju!**

Tolerancija: generalna strategija funkcioniranja modernog društva?

Tolerancija kao paradoksalna vrlina?

- **Definicija:** „(1) A osuđuje to što B čini x, (2) A može spriječiti B-a da učini x, (3) A ne sprečava B-a da učini x.” (Berčić 1995: 76)
- Prvi prigovor: ili smo licemjerni ili nedosljedni ili patimo od slabosti volje! → odgovor: **nisu svi razlozi iste snage; od dva zla biramo manje!** (v. Berčić 1995: 79, 80, 81)
- Drugi prigovor: da bi održali načelo tolerancije kad tad moramo bit netolerantni prema netolerantnosti čime podrivamo samo načelo → odgovor: da bi načelo univerzalizacije funkcioniralo mora biti zadovoljena ceteris paribus klauzula – treba tolerirati sve **postupke koji su u svim relevantnim aspektima jednaki** (v. Berčić 1995: 82, 83)
- **Opravljanje** tolerancije nekih radnji leži u **jačim moralnim razlozima** da dozvolim takvu radnju negoli je spriječim! (v. Berčić 1995: 110)
- Ne samo da **trebamo tolerirati** brojne **različitosti** već ih **otvoreno trebamo propagirati na oba normativna polja:**
 - **Političkome (pravednost):** „Liberalna društva moraju surađivati sa i pomagati svim narodima u dobroj vjeri. Ako bi se zahtijevalo od svih društava da budu liberalni, tada bi ideja političkog liberalizma podbacila i svom ostvarenju zbog tolerancije prema ostalim prihvatljivim načinima ako takvih ima, kako pretpostavljam) uređivanja društva.” (Rawls 2002: 59) → primjer: nametanje pravila i naputaka u vanjskoj politici stvaraju prijezir, gnjev i zamjeranje kao klicu nekog budućeg sukoba
 - **Etičkome (dobro/namjernost):** „Dakle, kad god nešto toleriramo u nama ostaje neka gorčina zbog toga što smo dozvolili da se dogodi nešto loše. Vjerojatno je to ono što je 'naš problem'. Međutim, kad bismo to nešto spriječili, postupili bismo još i gore i time bi 'naš problem' bio još i veći.” (Berčić 1995: 110) → primjer: (neopravdani) paternalizam zatire mogućnost pacijentove autonomije što je gori ishod od bilo kakvog lošeg ishoda

Umjesto zaključka: edukacija kao jedini put prema adekvatnom uvažavanju različitosti

- Iako postoje brojni modusi socijalnih aktivnosti i funkcioniranja društva, **edukacija je bazno polazište** za pravilno usvajanje adekvatnih **normativnih premisa za efektivnu provedbu** u bilo kojem drugom sektoru (npr. zdravstvo, novinarstvo, socijalna politika itd.)
- Kvalitetna edukacija je ulaganje koje se stostruko vraća: **educiranjem edukatora širi se krug pozitivnih efekata**
- Uloga **visokoškolskog** obrazovanja je tu **presudna** – upravo u posjedovanju sveučilišne autonomije koje osigurava slobodu mišljenja leži i snažna **odgovornost za stalno kritičko mišljenje**, upozoravanje i otvoreno **djelovanje prema svim sferama** društva
- → **visokoškolski nastavnik** danas (tj. pogotovo danas) je pod posebnim teretom visoke odgovornosti kao **aktivni građanin** koji posjeduje ili lakše može doći do posjedovanja potrebnih **alata za međukulturalno razumijevanje**, a time i olakšanu tranziciju u širenju moralnih horizanata u svrhu **boljeg i funkcionalnijeg društva** u kojemu živi
- **Posebnu odgovornost** imaju **humanističke i društvene znanosti** koje su posljednji bastion zaštite od upadanja u radikalnu naturalizaciju, medikalizaciju, tehnikalizaciju i ekonomizaciju pojedinca i cijelog društva – ne samo da moraju upozoravati, već i jasno pokazat svoju ulogu i mjesto u svemu tome (primjer bioetike kao nastavnog predmeta/kolegija, oblika aktivizma i otvorenog svjetonazora)

Literatura

- Alizadeh, Somayeh – Chavan, Meena (2016). „Cultural competence dimensions and outcomes: a systematic review of the literature”, *Health and Social Care in the Community*, 24(6), e117–e130.
- Berčić, Boran (1995). *Realizam, Relativizam, Tolerancija*, Rijeka: Hrvatski kulturni dom.
- Chun, Maria B. J. – Jackson, David S. (2020). „Scoping Review of Economical, Efficient, and Effective Cultural Competency Measures”, *Evaluation & the Health Professions*, 44(3), 279–292.
- Gaylin, Willard – Jennings, Bruce (1996). *The Perversion of Autonomy: The Proper Uses of Coercion and Constraints in a Liberal Society*, New York City: Free Press.
- Nuffield Trust (2023). „Equality, diversity and inclusion”, *Nuffield Trust*, <https://www.nuffieldtrust.org.uk/about/how-we-are-run-0/equality-diversity-and-inclusion>.
- Ogletree, Thomas W. (2004). „Value and Valuation”, u: Post, Stephen (ur.), *Encyclopedia of Bioethics*, New York: Macmillan Reference, 2539–2545.
- Rawls, John (2001). *Justice as Fairness: A Restatement*, Cambridge – London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, John (2002). *The Law of Peoples*, Cambridge – London: Harvard University Press.
- Springer Nature (2023). „Taking Responsibility: Diversity, Equity & Inclusion”, *Springer Nature Group*, <https://group.springernature.com/gp/group/taking-responsibility/diversity-equity-inclusion>.
- Sveučilište u Rijeci (2023). „Različitost i uključenost”, *Sveučilište u Rijeci*, <https://uniri.hr/o-sveucilistu/razlicitost-i-ukljucivost/>.
- Weissman, Joel S. – Betancourt, Joseph – Campbell, Eric G. – Park, Elyse R. – Kim, Minah – Clarridge, Brian – Blumenthal, David – Lee, Karen C. – Maina, Angela W. (2005). „Resident physicians' preparedness to provide cross-cultural care”, 294(9), 1058–1067.